

Н.А. Носава (ДУА “Сярэдняя школа № 10 імя У.М. Азіна г. Полацка”)

ПРЫМЯНЕННЕ РОЗНЫХ ПРАКТЫКАВАННЯЎ ПРЫ ВЫВУЧЭННІ І ЗАПАМІНАННІ СЛОЎНІКАВЫХ СЛОЎ НА ЎРОКАХ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ Ў ПАЧАТКОВЫХ КЛАСАХ (З ВОПЫТУ РАБОТЫ)

Ключавыя словы: слоўнікавыя словы, практыкаванні, слоўнікі, матывацыя.

За шматгадовую практыку ў пачатковай школе ўпэўнілася ў тым, што навучэнцам з цяжкасцю даецца вывучэнне слоўнікавых слоў. Механічнае завучванне слоў стамляе вучняў, акрамя таго, у іх губляецца цікавасць да мовы. Вядома, што ў пачатковых класах запамінанне адвольнае – на аснове волі, а свядомае і неадвольнае развіваецца на аснове практыкаванняў, у працэсе ўсіх відаў пісьма. Любая недаацэнка памяці, умення запамінаць і ўзнавіць, можа прынесці нямалую шкоду ў пачатковых класах. Задача настаўніка – зрабіць працэс вывучэння і запамінання слоўнікавых слоў цікавым і пазнавальным. Таму прыйшла да высновы, што трэба выкарыстаць больш інтэнсіўную арганізацыю працэса засваення слоўнікавых слоў, дзе навучэнец будзе чуць, бачыць і дзейнічаць.

Сістэму практыкаванняў пры рабоце над слоўнікавымі словамі падбіраем з пункту гледжання словаўтварэння, фанетыкі, арфаграфіі, марфалогіі, лексікі і сінтаксісу. Прапануем некаторыя практыкаванні, якія будуць карыснымі для настаўнікаў і вучняў:

1. *Для матывацыі запамінання слоўнікавых слоў - практыкаванні з выкарыстаннем розных слоўнікаў:*

а) Этымалагічны слоўнік

Асмысліць і запомніць напісанне слова дапаможа этымалагічная даведка, яна ўтрымлівае інфармацыю аб узнікненні слова, яго першапачатковым значэнні, дапамагае асмысліць гістарычны састаў слова. Напрыклад, раскажваю аб паходжанні слова, прапаную здагадацца, што гэта за слова, навучэнцы адгадваюць і запісваюць з каменціраваннем. Але, каб павысіць самастойную актыўнасць навучэнцаў, іх цікавасць да даследніцкай работы, загадзя прапаную знайсці этымалагічную даведку самім навучэнцам.

б) Тлумачальны слоўнік – чытаю тлумачэнне лексічнага значэння слова, навучэнцы запісваюць з прагаворваннем.

в) “Малюнкавы слоўнік” (выкарыстоўваю мультымедычную прэзентацыю) – прапаную прадметныя малюнкi, навучэнцы запісваюць слоўнікавае слова з прагаворваннем.

2. Фанетычныя практыкаванні

Асноўны сэнс фанетычных практыкаванняў – навучэнец добра чуе гучнае слова, кожны гук па-асобку і пазіцыю гэтага гука, умее прааналізаваць гукавую форму слова. Але трэба помніць, што пры выкананні фанетычных практыкаванняў важная роля адводзіцца зрокаваму ўспрыманню.

Напрыклад, слова “кватэра”: прагаворваем слова хорам, вызначым націск, запішам слова, галосныя літары падкрэслім чырвоным алоўкам, раздзелім на склады, удакладнім галосныя і зычныя гукі. Такія традыцыйныя аналітычныя заданні, калі яны выкарыстоўваюцца часта, не даюць добрага выніку. Таму для фарміравання фанетычных паняццяў і больш трывалага запамінання выкарыстоўваю рэпрадуктыўныя практыкаванні:

а) Выпішыце 5 слоў са слоўніка ў канцы падручніка, дзе ёсць толькі цвёрдыя зычныя і падкрэсліце іх (акварыум, кватэра...)

б) Выпішыце словы са слоўніка ў канцы падручніка, дзе адзін гук на пісьме абазначаецца дзвюма літарамі (дождж...)

в) Выпішыце са слоўніка ў канцы падручніка, дзе усе зычныя гукі мяккія (мядзведзь)

г) Выпішыце са слоўніка ў канцы падручніка словы, дзе пішацца ь знак на канцы слова (Беларусь...)

д) Выпішыце словы са слоўніка ў канцы падручніка, дзе націск на першым складзе, другім (месяц, сцюжа...)

ж) Выпішыце 5 слоў са слоўніка ў канцы падручніка з першым складам перад націскам і падкрэсліце яго (герой, кватэра, талерка...)

з) Адкажыце на пытанне:

У якіх словах пішацца літара “э”, у якіх “е”? Від...лец, м...сяц, т...атар, г..рой, кват...ра, тал...рка.

3. Арфаграфічныя практыкаванні накіраваны на выпрацоўку навыка арфаграфічна правільнага пісьма. Пры шматразовым выкананні рэпрадуктыўных практыкаванняў са слоўнікавымі словамі фарміруецца арфаграфічная пільнасць:

а) Падкрэсліце “небяспечнае” месца ў словах: герой, дождж...

б) Што схавалася ў словах: аквар...ум, в...дэлец...

в) “Злаві памылку!” – талэрка, месіц,...

г) Арфаграфічнае каменціраванне, прагаворванне

д) “Вуснае арфаграфічнае пісьмо” – навучэнцы з месца называюць слоўнікавыя словы, а выкліканы для адказу навучэнец прагаворвае іх

е) Знайдзіце “заблуджанае” слова: акварыум, герой, хваля, талерка, тыдзень, месяц

4. Работа над саставам слова – у выніку паўтарэння марфемнага складу слова паглыбляецца ўяўленне аб словаўтваральнай ролі састаўных частак слова, фарміруецца ўменне разбіраць словы па іх складзе,

развіваецца ўменне выкарыстоўваць слоўнікавыя словы з прыстаўкамі, суфіксамі, падбор аднакарэнных слоў:

а) Гульня “ У госці да сваякоў” – “кватэра” – кватэрны, кватэрант... Калі дзецям цяжка прыдумаць “сваякоў”, то прыдумваем разам.

б) Выпішыце 3 словы са слоўніка ў канцы падручніка і ўтварыце новае слова з суфіксам “ык”: дождж-дожджык, месяц-месячык...

в) Словы “талерка, сцюжа...” прагавары з пяшчотай

5. *Марфалагічныя практыкаванні* – пры вывучэнні часцін мовы дапамагаюць аб’яднаць асобныя словы ў групы, размежаваць іх, вызначыць формы часцін мовы, каб асэнсавана ўжываць словы ў вуснай і пісьмовай мове. Прапаную наступныя практыкаванні:

а) Выпішыце 5 слоў са слоўніка ў канцы падручніка, да якіх можна паставіць пытанне “што?”, 3 словы – назоўнікі жаночага роду, 3 словы – назоўнікі мужчынскага роду.

б) Гульня “Які я?”, “Якая я?” “Акварыум – вялікі, талерка – маленькая”

в) Састаўце словазлучэнні: “Акварыум (які?), сцюжа (якая?)

г) Падбярыце патрэбныя словы са слоўніка ў канцы падручніка: “Халодная як...(сцюжа), моцны як... (мядзведзь)...

6. *Сінтаксічныя практыкаванні* – дапамагаюць замацаваць тэарэтычныя веды аб словазлучэнні, пабудове сказаў. Практыкаванні дапамагаюць дакладна перадаць свае думкі ў форме сказа. Прыводжу прыклады практыкаванняў, якія навучэнцы выконваюць з асаблівай цікавасцю:

а) Да слоў з першага слупка падбярыце словы з другога:

кватэра вялізны

рукзак зімовая

сцюжа прыгожая.

б) Са словам “герой” складзіце розныя па інтанацыі сказы.

в) Знайдзіце ў сказах словазлучэнні, дзе прысутнічае слоўнікавае слова. Напрыклад: *Пасля грыбных дажджоў вельмі добра растуць грыбы. Ціхі дожджык называюць шаптуном. Праліўны дождж лье як з вядра.*

Акрамя апісаных практыкаванняў, часта прымяняю работу з *фразеалагізмамі, прыказкамі, загадкамі*, дзе ўжываецца слоўнікавае слова. Напрыклад, *нязграбны як мядзведзь, мядзведзь на вуха наступіў, сляпы дождж, дождж як з вядра.*

Здымаюць напружанне на ўроку, спрыяюць падтрымцы псіхалагічнага камфорту займальныя *дыдактычныя гульні*. Іх прымяняю і пры вывучэнні слоўнікавых слоў. Напрыклад, гульня “Апісанне па малюнку”. Дзецям прапануецца малюнак са слоўнікавым словам (адзін на парту і працуюць у парах), патрэбна расказаць аб усім, што бачаць. Каб было лягчэй і каб змаглі правільна фармуляваць сваю думку, прапаную спіс пытанняў. Вельмі падабаецца навучэнцам дыдактычная гульня

“Жывыя склады”. Пры вывучэнні новага слоўнікавага слова раздаю дзесям склады, адзін будзе складам “ва”, другі – “ак”, трэці – “ум”, чацвёрты – “ры”. Дзеці становяцца ў рад і заўважаюць, што слова атрымалася “пераблытанае”. Мяняюцца месцамі і атрымалася слова “акварыум”. Дыдактычная гульня “Пераклічка” накіравана на замацаванне ўмення адрозніваць галосныя і зычныя гукі. Называю ўперамешку розныя гукі – галосныя і зычныя, дзеці складаюць новае слоўнікавае слова і называюць яго.

Сістэматычнае выкарыстанне падобных практыкаванняў, зварот да слоўніка, што змешчаны ў канцы падручніка, выклікае ў навучэнцаў цікаўнасць да вывучэння слоўнікавых слоў і развівае арфаграфічную пільнасць, навучэнцы трывала засвойваюць іх і могуць выкарыстоўваць у вуснай і пісьмовай мове.

Літаратура

1. Якімовіч А.М. Алфавіт ад А да Я дапаможнік для настаўнікаў пачатковых класаў / А.М. Якімовіч. – Мінск: Нар. асвета, 2009. – 175 с.
2. Тамашэвіч З.М., Якімовіч А.М. Жывыя літары: Дыдакт. матэрыял да ўрокаў навучання грамаце: Дапаможнік для настаўнікаў падрыхтоўчых класаў / З.М. Тамашэвіч, А.М. Якімовіч. – Мінск: Нар. асвета, 2002. – 143 с.
3. Шах, С.М. Займальная граматыка для пач. класаў / С.М. Шах. – Мазыр: ТАА ВД “Белы Вецер”, 2002. – 48 с.
4. Сыско, І.Г. Шляхі для роднай мовы: сучасныя падыходы да выкладання беларускай мовы ў пач. класах / І.Г. Сыско. – 2-ое выд. – Мазыр: Содействіе, 2008. – 72 с.

А.М. Палуян (Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны)

ВЫВУЧЭННЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ (ПРАФЕСІЙНАЙ ЛЕКСІКІ) У КАНТЭКСЦЕ КУЛЬТУРЫ

Ключавыя словы: мова, культура, лінгвакультуралагічны падыход, нацыянальна-культурны кампанент, нацыянальна-маркіраваныя адзінкі.

Дысцыпліна “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” дазваляе студэнтам далучыцца да багаццяў нацыянальнай культуры і скіравана на фарміраванне камунікатыўна развітых асоб, якія могуць наладжваць зносіны на беларускай мове ў сваёй прафесійнай сферы, ствараць і перакладаць вузкасפעцыяльныя тэксты, весці справавую дакуменатцыю, выступаць з навуковымі дакладамі і публічнымі прамовамі.

На думку метадыстаў, навучальны працэс не можа абмяжоўвацца выключна адукацыйнымі мэтамі і задачамі, ён павінен быць цесна звязаны з выхаваннем асобы. У адпаведнасці з гэтым дыдактычны матэрыял, які выкарыстоўваецца на занятках, павінен спрыяць выхаванню павагі да нацыянальных святынь, раскрываць сутнасць беларускага ладу жыцця, багаты свет традыцый нашага народа, вучыць выпрацоўваць